

Kraljestvo Duha in cesarstvo Cesarja

O hierarhiji vrednot: cilji in sredstva¹

I.

Človek je bit, ki ocenjuje, ki opredeljuje kakovost. Opredelitev vrednot in določitev njihove hierarhije sta transcendentni funkciji zavesti. Celo divjak ocenjuje. V našem svetu se soočamo z na glavo obrnjeno hierarhijo vrednot, kjer je najnižje postalo najvišje, najvišje pa je postalo zatrto. Tovrstna hierarhična zamenjava ne zadeva zgolj sovjetske Rusije, temveč tudi, in morda še bolj, Ameriko in vso Evropo. Življenje človeških družb se podreja gospodovanju ekonomije, tehnike, lažnive politike, izrazitega nacionalizma. Hierarhija vrednot je opredeljena po načelu koristi in je popolnoma brezbrizna do resnice. Duhovna kultura je zadušena. Poraja se vprašanje, ki ni toliko povezano z vrednotami samimi, ki jih ustvarja človek, ampak z vrednoto človeka kot takega. Cilji človeškega življenja so namreč zasenčeni. Človek je prenehal razumevati, zaradi česa sploh živi, in ob tem nima niti časa, da bi se povprašal o smislu življenja. Njegovo življenje je zapolnjeno s sredstvi za življenje. Ta so postala sama svoj cilj (*samo-cilj*). Podreditev ciljev sredstvom je zelo značilen proces v človeškem življenju, s pomočjo katerega si je mogoče marsikaj

razložiti. Kot izrazit primer nam služi bistvena vloga ekonomije, ki je prevzela Marxa, vendar slednja (v nasprotju z njegovim prepričanjem) ne sodi k ciljem življenja, temveč edinole k sredstvom. Med cilji človeškega življenja in njegovimi sredstvi, ki jih človek uporablja za uresničevanje ciljev, obstaja stroga ločitev in med njimi pogosto ne obstajajo niti podobnosti. To je eden izmed rezultatov zastavljanja ciljev, ki vselej ustvarja razločevanje in se podreja nujnosti. To, da vzrok kliče po posledici v svetu pojavov, je, v svojem bistvu, nenormalen pojav. Omenjeno vodi k temu, da je v nižjem stanju sveta potrebno poseči po sili in nasilju v imenu uresničitve neke ideje. Značilno je, da nihče odkrito ne razglša zlobnih ciljev, kajti zlo se vedno zakrinka z dobrim, vedno krade dobremu. Zlo je navidez opazno le v uporabljenih sredstvih. Sredstva nasploh vedno pričajo o duhu ljudi, o duhu svobode ali sužnosti, ljubezni ali sovraštva. Zaradi tega je prisotna nevarnost, da bi se uresničila ideja, ki se želi uresničiti za vsako ceno. Če je za dosego povsem pravične družbene ureditve in sreče ljudi potrebno mučiti ali pobiti nekaj milijonov ljudi, potemtakem se jedro vprašanja ne osredotoči na cilj, ampak na uporabljena sredstva. Kajti cilj je premaknjen na

oddaljeno obzorje, sredstva pa obstajajo kot neposredno vidna stvarnost. Dostojevski si je jasno postavil vprašanje o tem, ali je mogoče zgraditi rajski blaženi svet na solzi enega samega nedolžno mučenega otroka. Med milijoni mučenih za dosego bodoče blaženosti pa je prav gotovo nemalo nedolžnih. Načelo "cilj opravičuje sredstva" ni izmišljotina naše dobe. Nekoč so ga pripisovali jezuitom, uporabljali so ga premnogi. Tukaj naletimo na nekaj, kar je najvažnejše. Glavno ni to, da so sredstva nemoralna, kruta, nepodobna visokim ciljem, marveč to, da ko nastopijo zlobna, ciljem nasprotna sredstva, ki do ciljev nikoli ne privedejo, saj so sredstva zamenjala cilje in so cilji tako postali pozabljeni ali potisnjeni na področje čiste retorike. Odvratna sredstva oblikujejo dušo in tako dobri cilji prenehajo biti življenjska sila. Od tod izvira cesarstvo laži, v katerega je potopljen človek. Dobri cilji krščanstva so se v preteklosti pogosto uresničevali z odvratnimi sredstvi. V Evropi so ga namreč hoteli ukoreniniti s krvavim nasiljem. Prav tako je bilo v Bizancu pravoslavlje povezano z zverinsko krutostjo. Preveč so nam znane grmade inkvizicije, pokol na šentjernejsko noč, zanikanje svobode vesti in misli ter še mnogo drugega. Odvratna sredstva so pripeljala do izrojenosti in ne do okrepitve krščanstva. Takisto so dobre cilje svobode, enakosti in bratstva v francoski revoluciji udejanjali s krvavim nasiljem, strahovlado ter z zvijačami. Zatem je bila ustvarjena kapitalistična družba 19. stoletja, v kateri ni bilo nikakršne enakopravnosti, še manj pa bratstva. Ruska komunistična revolucija je prav tako posegla po strahovladi. Do današnjih dni ni ustvarila ne bratstva ne komunitarne družbe. Svoboda se namreč nikoli ne uresničuje preko nasilja, bratstvo preko sovraštva, mir preko prelivanja krvi. Odvratna sredstva enostavno zastrupljajo. Jesen revolucije se nikdar ne prevesi v svojo pomlad. Pri uporabi odvratnih sredstev je vse razglašeno za dovoljeno v odnosu do sovražnika, ki se ga preneha šteti za človeka. Ustvari se brezizhodni magični krog. Edinole smisel Kristusovih besed o ljubezni do sovražnikov vodi

iz tega brezizhodnega kroga, kroga sovraštva. Ko se v imenu osvoboditve utrjujeta sovraštvo in maščevanje, nastopi zaslužnje. Organiziranje pravičnejše in prizanesljivejši družbe ni cilj, ampak le sredstvo za dostojno človeško bivanje. Cilji človeštva ostajajo višje vrednote, ki pa predpostavljajo, da bi bila kakršnakoli sredstva bolj človeška. Cilj ima smisel le tedaj, ko se ga uresničuje že sedaj, tukaj.

II.

Obstajata dve vrsti filozofije: filozofija vrednot in filozofija koristi. Vrednota je kakovost. Dandanes gospoduje filozofija količine. Marksizem je filozofija koristi, ne vrednot. Z marksisti se je nemogoče pogovarjati o kakršnihkoli hierarhijah vrednot, saj ne sprejemajo nikakršne lestvice vprašani o vrednotah, zanje obstajata le nujnost in korist. V nasprotju s filozofijo marksizma stoji Nietzschejeva filozofija, ki je filozofija vrednot. Človek je zanj v prvi vrsti oblikovalec vrednot. Ne glede na to pa je njegova filozofija protislovna in neupravičena z ozirom na njeno biološko obarvanost in uzrte smisla življenja v volji do moči. Z edinstveno močjo se v Puškinovih verzih razkriva spopad med ustvarjalno svobodo pesnika in utilitarnimi potrebami človeških množic, "preprostega ljudstva", ki se mu je kazalo bolj v vlogi množice plemičev, uradnikov in služinčadi kakor množice "delovnega ljudstva". Ljudske množice namreč lahko zamenjajo svojo socialno sestavo. Puškin se ob strastnem zagovarjanju svobode ustvarjalca obrača k množicam s temi besedami²: "Kakor veter pesem je njegova svobodna", "keramična posoda je tebi dražja, ti hrano v njem sebi kuhaš". Puškin je omenjal te besede, ki so pozneje tako vznemirjale rusko književnost 60. let 19. stoletja: "Rojeni smo za navdihnjenje, za zvoke sladke in molitve." In še: "Poet, ne ceni ljubezni ljudstva. Ti si car, živi sam. Stopaj po svobodni poti, tod, kamor te vleče svobodni um." Po drugi strani je ravno taisti Puškin ozavestil svoje služenje ljudstvu in znotraj tega služenja

razbral lastno oceno, ki se bo oblikovala v zavesti prihajajočih generacij. Ne smemo brez vznemirjenosti brati teh verzov: "Spomenik sem si postavil, ne z roko narejen, ljudske množice se ga ne bodo dotaknile", "Glas o meni se bo razširil po vsej Rusiji véliki", "In dolgo bom drag ljudstvu zato, ker sem dobra čustva z liro prebujal, ker sem v svojem krutem veku proslavljal svobodo in milosti do padlih klical". Služenje tako ne nasprotuje ustvarjalni svobodi, služenje ne more biti prisiljeno in nima nikakršne cene, ko se kaže kot plod nasilja. Največje zlo je utilitaren odnos do resnice. Resnica sploh ni služabnica človeka in je sploh ni moč opravičevati s koristjo, ki jo prinaša. Človek je poklican služiti resnici. Za vprašanje o hierarhiji vrednot je ogromno in usodno vlogo odigralo priznanje ekonomije za predpogoj celotnega človeškega življenja. Ekonomski materializem vidi v ekonomiji prvenstvo in prvotnost, ki nastopa proti iluziji zavesti. Tako razumljena prvotnost pa je več kot očitno smešna. Ekonomija je zgolj nujni pogoj in sredstvo človeškega življenja, vendar ne njegov cilj, ne najvišja vrednota in ne opredeljujoč vzrok. Ne moremo se ukvarjati s filozofijo, če nimamo hrane, obleke in strehe nad glavo, hkrati pa filozofija sploh ni stvar vseh teh pogojev, ker se z njimi ne ubada. Teza materializma, da je vse visoko le nad-pojav ali nadstavba nižjega in se ga da pojasnjevati zgolj iz njega, je povsem neprepričljiva. Vse visoko v človeškem življenju, kar opredeljuje njegovo vrednost, mora biti za materialista nič drugega kakor samo iluzija zavesti, ki jo je potrebno razkrojiti. To pa ni nič drugega kot razvrednotenje človeka. Visoki cilji življenja niso niti ekonomski niti socialni, marveč duhovni. Veličina naroda, njegov prispevek v zgodovini človeštva, ni opredeljen z močnostjo države in ne z razvojem gospodarstva, marveč z duhovno kulturo. Nemčija je bila največja in je predstavljala vrhunec evropske kulture tedaj, ko je bila sestavljena iz majhnih držav in ne v času Bismarckovega "Reicha". Velika kultura Grčije je bila vezana na majhno državo. Velikanski ustvarjalni polet renesanse

v Italiji je povezan z obdobjem njene razdrobljenosti. Drži, velika ustvarjalnost ruske kulture 19. stoletja je povezana s pomembnim imperijem, vendar je bila v celoti uperjena proti imperiju. Ustvarjalnost vrednot duhovne kulture ni premo sorazmerna z državno in gospodarsko močjo držav-velesil.

Revolucija je dejanje zavezanosti usodi v življenju narodov, njen tok ni stvar svobode, v tem toku kraljujeta nezamenljivost in nujnost. Te značilnosti pa naši sodobniki ne razumejo. Revolucija je tok množic in zaradi tega ni mogoče, da ne bi znižala kakovosti. Revolucija vselej obrača na glavo hierarhijo vrednot. Mnoge vrednote revolucija spodnese zaradi njihovega lažnega izpolnjevanja v preteklosti. Revolucije naj se ne zatre ali zavrže, potrebno jo je notranje izživeti z branjenjem duha, na katerega se sklicuje. Če revolucija zanika svobodno ustvarjalnost duhovnih vrednot, je potrebno vedeti tudi to, da je le-to na podoben način zavračala organizirana religija preteklosti, ki je svojo moč črpala v svojih zunanjih oblikah. Velikokrat se je že omenjalo, da ustvarjalnost vrednot sploh ni potrebna za zveličanje duš v večnem življenju, in zdi se, da bi kaj takega morali priznati za pravilno. V resnici pa ustvarjalnost vrednot ni potrebna za zveličanje duš, ampak je neizogibna za polnost božjega kraljestva v nebesih in na zemlji. Samo način razumevanja, ki je naravnan k sodbi, trdi, da je edinole krščanstvo religija zveličanja. Tak način razumevanja je ezoterična ideja, ki ne razbere tega, da je krščanstvo v svoji globini religija uresničitve božjega kraljestva, to je individualnega, socialnega in kozmičnega spremenjenja. Obstaja velika podobnost med družbeno revolucijo in ustvarjalnimi vrednotami. Da bi se uresničila družbena pravičnost, da bi se odpravilo izkoriščanje človeka, da bi se ozavestila zamisel o brezrazredni družbi, še zdaleč ni nujno upoštevati svobodne ustvarjalnosti, filozofije in estetskih vrednot, pri tem je religiozna mistična usmerjenost škodljiva, cilju družbene revolucije je nasprotno aristokratsko razumevanje

duhovne kulture. Vse to zgolj odvrča pozornost od družbene borbenosti, vse to predstavlja oviro za uveljavitev tega, kar je glavno. Takšne misli smo poslušali že večkrat, pred sedemdesetimi in petdesetimi leti, in jih dandanes še vedno. Na zunaj se to kaže kot verodostojno, vendar je navznoter, po svojem bistvu, absolutno lažno in povzroča razdrobljenost ter šibkost človeka. Revolucija je v globokem pomenu besede, v kolikor ta ni le zunanja sprememba oblačila, kakor se prepogosto dogaja, celostno preoblikovanje človeka in človeške družbe. Iz tega sledi, da je neustrezno udejanjati družbeno pravičnost brez resnice in lepote. Če bo življenje, vzpostavljeno po družbeni revoluciji, postalo odvrtno, izrojeno in se bo nahajalo na zelo nizki ravni poznavanja resnice, bo to pokazatelj notranje zamazanosti. Kajti izrojenost je prav tako laž. Lepota kot najvišja vrednota je nujna tudi za družbeno preoblikovanje. Če ne bo lepote, se bo izpridil človek sam, pri tem ne bo ne sloga ne oblike, ne podobe ne harmonije. Utilitarni pogled na človekovo delovanje predvideva sprejemljivost vseh sredstev. Tukaj pa se srečujemo z najbolj zlovesčo napako v odnosu do življenja. Pri tem ni nič bolj zlobnega kakor prizadevanje za uresničitev nečesa za vsako ceno. To povečini ne označuje širjenja dobre energije, ki bi prerajala človeka in družbo, marveč širjenje zle energije, ki dobi svoje mesto v imenu uveljavljanja dobrih ciljev. Prerajajočo resnico je potrebno videti ne toliko v tem, da bi si človek zastavil dober cilj in ga uresničeval z določenimi sredstvi, ki se nato odmaknejo od podobnosti s ciljem, ampak v tem, da bi širil dobro energijo. Sredstva v mnogo večji meri popolnjujejo življenje ljudi kakor cilji, ki se nato lahko spremenijo v vedno bolj oddaljene. Z zornega kota vrednot kakovosti se cilji uresničujejo s takšnimi sredstvi, ki same sebe priznavajo za vrednoto. Nesreča človeškega življenja je v tem, da se dobro uresničuje s pomočjo zla, resnica s pomočjo laži, lepota s pomočjo izrojenosti, svoboda pa s pomočjo nasilja. Da bi človek uveljavil dober cilj, se tako zateka k

povzročanju velikanskega zla. Tako početje ima globoke razloge. Tovrstne utilitarne deformacije so se dogajale tudi v krščanstvu. Pri uresničevanju dobrih ciljev krščanstva se je uporaba krvavega nasilja v preteklosti pojmovala kot nekaj koristnega, vendar se na tak način krščanstvo sploh ni utrjevalo ali uveljavljalo, podobno kakor se niso uveljavili cilji revolucij. To je v prvi vrsti povezano s problematiko kategorije časa, s pogledom na sedanost ne kot na cilj sam na sebi, marveč kot na sredstvo v službi bodočnosti, takšne bodočnosti, ki dejansko nikoli ne nastopi. Moč in korist se torej postavita nad duha in resnico. Več kot očitno je, da je nemogoče udejanjiti bratstvo ljudi brez ustvarjalne preučitve bratstva v luči uporabljenih sredstev. Nasilje in prisila sta dopustna le zavoljo omejitve širjenja zla, za zaščito nemočnih. Prav zaščita nemočnih mora dobiti svoje mesto v borbi proti zlohotnemu izkoriščanju, a le v primeru agresivne, osvajalske vojne.

III.

Ustvarjalnost duhovne kulture, duhovnih vrednot, religioznih, spoznavnih, moralnih in estetskih: vse to je aristokratsko in predpostavlja obstoj duhovne aristokracije. Duhovna aristokracija bo obstajala tudi v navidez brezrazredni družbi. Njeno izginotje bi označevalo izginotje kakovosti. Kakovost pa je vedno aristokratska. To ne pomeni, da duhovna kultura obstaja zgolj za nekatere. Ustvarjalnost velikih ustvarjalcev ima, npr. pri naših [ruskih, op. p.] Puškinu in L. Tolstoju, vseljudski pomen. Pri govoru o "vseljudskem" pa moramo opozoriti na smešenje le-tega, ki se v naših dneh ves čas pojavlja. Da je nekaj "vseljudsko", sploh ne pomeni, da to označuje kolektivno ustvarjalnost ali ustvarjalnost na ukaz. Vseljudsko nima nič skupnega s kolektivnim. Veliki umetniki so vselej individualni, nikomur in ničemu niso podrejeni ter v svojem individualnem ustvarjanju izražajo duh ljudstva. Celo veliko bolje izražajo duh svojega ljudstva, kakor samo ljudstvo v

svojem kolektivnem življenju. Vsak ustvarjalec je svoboden in nikoli ne bo sprejel prisile. V svobodi namreč izpolnjuje svoje služenje. Ko ustvarjalec mimo svobodne volje dela po naročilu družbe, v vsakem primeru ustvari izdelek, ki je narejen brez nadarjenosti in vrednosti. Takšna vrsta dejavnosti se vključuje v krog policijsko obarvanega naročila in ne v krog umetnosti. Če bi uporabili le delno ustrezno sodobno poimenovanje, bi lahko izjavili, da je Vergilij podlegel družbenemu naročilu cesarja Avgusta, vendar je kljub temu to počel svobodno, v skladu s svojo notranjostjo in ob podreditvi ustvarjalnemu zagonu. Edinole na tak način je lahko ustvaril genialna dela. Ruska književnost 19. stoletja je bila ves čas književnost služenja in učiteljstva. Prav zato se nam [Rusom, op. p.] tako smešno zdi, ko prebiramo, da se v sodobni francoski literaturi "angažiranost" dojema kot nekaj očitno novega. Sartre v svojih člankih o književnosti občasno piše tako, kakor so ruski literarni kritiki počeli že v šestdesetih letih 19. stoletja, denimo Černiševski, Dobroljubov in Pisarev³, čeprav je Sartrovo pisanje za razliko od njih po obliki nekoliko bolj prečiščeno. Konec koncev imamo v naši dobi opraviti z vrnitvijo h klasičnemu marksističnemu pogledu na kulturo in literaturo. S to vrnitvijo želijo literarni kritiki in ustvarjalci same sebe rešiti pred lastno pretanjeno dekadenco. Kulturna elita namreč preživlja težko krizo in grozi ji, da se bo potopila v velikanskem toku družbe naše dobe. O tem sem že večkrat pisal. V tem kontekstu sem pisal o izolaciji, napuhu in preziru, ki se prej ali slej prevesijo v propad. Kajti rešuje lahko zgolj zavest o lastnem služenju. Genij izraža usodo ljudstva, v globinah pa nasploh usodo človeka in sveta. Pri tem pa obstaja obratna nevarnost, nevarnost konformizma in izgube svobode. Ustvarjalec mora v prvi vrsti ohranjati svojo ustvarjalno svobodo. Le s pomočjo te svobode lahko služi ljudstvu in izraža njegovo usodo. Na enak način je lažen izolirani individualizem, prav tako pa, kot že omenjeno, proizvodni kolektivizem. Beseda "kolektivizem" bi morala biti povsem

ukinjena, saj je jasno, da je ta samo karikatura komunitarnosti. Komunitarnost je vedno svobodna, kolektivizem pa je vedno plod prisile. Ne smemo dopustiti znižanja kakovosti ustvarjalnosti v imenu količine. Naloga ustvarjalcev kulture ne sme biti prilagoditev množičnemu toku družbe, ampak mora biti obogatitev tega toka, vnos aristokratskega načela vanj. Ljudstvo izraža svoje poslanstvo v svetu preko velikih ustvarjalcev in ne v brezoblični kolektivnosti. Takšni pomembni pojavi svetovne kulture, kakor denimo grške tragedije ali obdobje renesanse, kakor nemška kultura ali ruska književnost v 19. stoletju, niti v najmanjši meri niso bili posledica izoliranega individualizma in ustvarjalcev, ki bi bili zagledani sami vase. Ti pojavi so bili posledica svobodnega ustvarjalnega duha. Služenje ljudstvu je skupaj s tem ustvarjalno vzpostavljanje ljudstva. Ustvarjalnost duhovne kulture vselej pomeni upoštevanje hierarhije vrednot, tiste edine hierarhije, ki jo je moč zagovarjati. To nas privede do spopada med vrednotami v sklopu pravičnosti in v sklopu svobode, kar je glavna tema v svetu našega časa.

IV.

Dandanes želijo mnogi ločevati med vrednotami družbene pravičnosti in vrednotami svobode ter nam predlagajo, naj se med dvema možnostma odločimo izključno za en sklop. Ta dva nasprotujoča si sklopa družbenih vrednot se nadalje razmeščata po geografskem ključu: sovjetska Rusija kot sopomenka za pravičnost in Amerika kot sopomenka za svobodo. Zaradi tega se nam dozdeva, da taka dvojnost nujno vodi v spopad. Ob tem pa se je svoboda izkazala za v celoti enako kapitalizmu. Tako zastavljenemu vprašanju o vrednotah smo dolžni ostro nasprotovati. V tem trenutku me sploh ne zanima dnevno-politično zlo, temveč večno vprašanje o pravičnosti in svobodi. Pravzaprav bo o svobodi in njenih protislovljih tekla beseda v naslednjem [šestem, op. p.] poglavju. Ali je sploh mogoče zoperstaviti svobodo in

pravičnost? Svoboda je nekaj veliko bolj prvin-skega kakor pravičnost. V prvi vrsti pravičnost v pomenu "iustitia" ni krščanska ideja, pač pa je ideja zakonitosti brez dobrote. Krščanstvo ni poudarilo ideje pravičnosti, ampak idejo pravi-ce. V tem okviru naj omenim prekrasno rusko besedo "pravda", ki nima izraznih ustreznic v drugih [neslovanskih, op. p.] jezikih. Nasilno uveljavljanje pravičnosti za vsako ceno lahko postane izjemno škodljivo za svobodo, kakor tudi, obratno, lahko vzpostavljanje svobode na formalni ravni porodi velikansko nepravičnost. Ravno to je opazovanje protislovij človeškega življenja. Takšno nasprotje lahko vlada med svobodo in ljubeznijo, takisto med ljubeznijo in pravičnostjo. Tragika človeškega življenja se v največji meri ne izraža v nasprotju med dobrim in zlom, marveč v nasprotjih med hvalevre-dnimi vrednotami. V imenu svobode je človek namreč pripravljen žrtvovati ljubezen, v imenu družbene pravičnosti lahko žrtvuje svobodo, v imenu sočutja lahko žrtvuje lastno poslanstvo v znanosti itd. Vse to pa nikakor ne pomeni, da se je pri organiziranju človeške družbe potrebno odpovedati bodisi svobodi bodisi pravičnosti. Nujno je venomer stremeti k svobodni in hkrati pravični družbi. Kajti brez svobode ne more biti nikakršne pravičnosti. Če umanjka svoboda, bo iz tega umanjkanja nastala oddaljena in abstraktna pravičnost, ki se ne bo nanašala na konkretne odnose med ljudmi. Pravičnost namreč kliče k svobodi za vse ljudi. Sam lahko omejim lastno svobodo v imenu sočutja do drugih ljudi, vendar lahko kaj takega storim le svobodno in le v tem primeru bo tovrstna moja odločitev imela vrednost, saj prisilna žrtev nima nika-kršne vrednosti. Prav tako je moja odpoved svobodi v času življenjskih konfliktov lahko zgolj dejanje svobode. Obstaja svoboda, ki se ji človek nima pravice odpovedati, v kolikor želi ohraniti človeško dostojanstvo. Takšna svoboda je svoboda vesti, svoboda duha. Odtujitev od vesti ne more nikoli postati nekaj sprejemljivega. Vesti vedno pripada častno mesto. Česa takega ne more zahtevati nikakršna družbena pravičnost. Tovrstna

vprašanja so še toliko bolj zapletena zato, ker imamo pri tem v mislih ne le pravično družbo, v kateri ne bo prisotno izkoriščanje človeka po drugem človeku, temveč tudi bratsko, komunitarno družbo. Na tem mestu smo se prisiljeni soočiti z ogromno načelno razliko. Zakon lahko prisili ljudi v pravičnost, ne more pa jih prisiliti v bratstvo. Sočutje, usmiljenje, ljubezen so dobre posledice svobode in ne zakonske prisile. Prisilni zakon si lahko razlagamo kot nasprotje svobode, vendar česa podobnega ne moremo govoriti za pravičnost samo, še manj pa za bratstvo. Včasih je prisilni zakon sicer lahko ohranjevalec svobode pred človekovo samovoljo. Potrditev družbene pravičnosti v odnosu do delovnih ljudi lahko označuje ravno osvoboditev tega delovnega ljudstva od zatiranja. V 19. stoletju se je rado govorilo o osvoboditvi dela, socializem pa so povezovali s svobodo človeka. Če v 20. stoletju raje govorijo o planskem gospodarstvu, o dirigirani ekonomiji, o premoči oblasti nad človekom, to počnejo povečini zato, ker živimo v svetu, ki je zaznamovan z dvema svetovnima vojnima, pripravljamo pa se že na tretjo. Živimo v svetu, kjer revolucija označuje le spremembo oblike vojne. Ta značilnost opredeljuje vse vrednote. Živimo v kaotičnem svetu, v katerem nam je svoboda predstavlje-na kot razkošje, ki si ga ne moremo privoščiti. Problem pravičnosti in svobode ni postavljen v svojo čisto obliko, marveč je potopljen v obnebj e minljivega. Konec koncev lahko trdimo, da v sodobnem svetu ni ne svobode ne pravičnosti. Borba za temeljne dobrine, za samo možnost preživetja, hromi vprašanje o vrednotah. Na vrhuncu civilizacije se zgodi ponižanje k nič kaj vrhunskim temeljem, ki se samo na zunaj zdijo zapleteni.

v.

Mogoče si je predstavljati tri izhode iz krize, v kateri se nahaja svet. Prvi izhod je fatalni izhod. Gre za nadaljevanje razpa-danja kozmosa, naravnega in družbenega kozmosa, kjer se kapitalistični režimi vse

bolj razkrajajo, kjer se uveljavi zmagoslavje atomske bombe, kjer nastopi kaotičen svet, kakršnega je razkrival ameriški pisatelj Henry Miller. Pri tem ne moremo govoriti o prvotnem kaosu, ne o kaosu začetka, marveč o kaosu konca, o kaosu vojne vseh proti vsem. To je preprosto propad sveta, česar ne smemo dopustiti. Drugi izhod je nasilni, mehanski red kolektiva, organiziranost, ki ne pušča mesta svobodi, organiziranost, ki je despotizacija sveta. Tudi česa takega ni dobro dopustiti. Tretji izhod je notranje preseganje kaosa, zmaga duha nad tehniko, duhovna vzpostavitev hierarhije vrednot, poenotenje z uresničitvijo družbene pravičnosti. Na žalost se še vedno soočamo z aktualnostjo prvih dveh izhodov. Zdi se, da svet vstopa v dobo prisilno organiziranega kaosa, ki se ni zmožen notranje preseči. Tretji izhod, ki je edini zaželen, je obrnjen k človeški svobodi in ne more biti rezultat usodne nujnosti. Pri prvem in drugem izhodu ter v njuni mešanici je človek na zunaj domnevno dejaven, vendar je tu v svoji notranjosti gotovo nedejaven. Pri tem o kakršnihkoli vrednotah sploh ne moremo govoriti, saj v tem primeru duhovne vrednote niti ne obstajajo. Tu namreč pride na dan popolna ukinitve vrednot in njihovo ostro zasramovanje. Povsem enak učinek dosežemo, če smo pesimisti v prvem ali optimisti v drugem primeru. Povsem neprimerno je zahtevati, da bi se obstoj duhovnih vrednot moral nedvoumno dokazati in bi s tem hkrati pokazali na njihovo bistveno večjo vrednost od t. i. vitalnih vrednot. Duhovne vrednote se utrjujejo na čisto drugačen način: utrjujejo se z mojo svobodo. Kar je najnujnejše, še ni samodejno najbolj vredno. Visoke duhovne vrednote izginevajo, ko se svoboda izneveri njihovemu utrjevanju. Človek ima svobodo, da priznava za realnega le majhen, zelo površen del sveta, ima svobodo, da zanika celo lastno svobodo. Vprašanje o realnosti je zelo zapleteno in se kaže kot enostavno zgolj

za zavest, ki ni filozofska. Življenje pridobiva globino in pomen le tedaj, ko ga razumevamo v duhu simboličnega realizma. Vidni svet je simbol nevidnega sveta. Nevidni svet ni takšna realnost, ki bi nas obremenjevala ali prisiljevala, temveč je usmerjen k svobodi duha. Pri tem je najbolj realno to, kar ustvari svobodni duh.

Prevedel: Simon Malmenvall

1. Prevedeno iz ruskega izvirnika po prepisu prvotnega besedila v znanstvenokritični izdaji "Н. Бердяев, Царство Духа и Царство Кесаря [N. Berdjajev, Kraljestvo duha in cesarstvo Cesarja] (Москва : Республика, 1995), 318-324" iz ponovne izdaje prvotnega dela "Н.Бердяев, Царство Духа и Царство Кесаря [N. Berdjajev, Kraljestvo duha in cesarstvo Cesarja] (Париж : YMCA-Press, 1949)". Pričujoči prevod je sestavljen iz petega poglavja pravkar omenjenega dela. V njem Berdjajev ponudi razmislek o družbeni etiki, kulturi in načelih političnega odločanja. V besedilu so opazne bodisi jasne vzporednice s časom, v katerem je to nastalo (konec 40. let 20. stoletja), bodisi širše veljavna izhodišča, ki posamezna obdobja presegajo. Nikolaj Aleksandrovič Berdjajev (1874-1948) sodi med največje ruske mislece sploh in osrednje evropske filozofe 20. stoletja. Njegovo misel največkrat opredeljujejo kot krščanski eksistencializem in personalizem. Leta 1922 ga je komunistična oblast pregnala z moskovske univerze, kjer je opravljal službo profesorja filozofije, in hkrati iz domovine. Zatekel se je v ZDA, za tem v Francijo. Tam si je tudi pridobil mednarodni sloves. Umrli je v Parizu leta 1948. V svojem opusu se je največkrat dotikal vprašanj, ki so zadevala svobodo, osebo, objektivnost in resnico ter Boga. V duhu krščanstva si je prizadeval zlit nasprotje med človekom in Bogom v bogočloveško enotnost, ki naj bi izhajala iz Duha. Ukvarjal se je tudi s propadanjem kulture Zahoda in s kovanjem misli o posebnosti ruske religiozne izkušnje. Skupaj s filozofom Vladimirjem Solovjovom je izdelal sistem t. i. ruske ideje, kar je prikazano v njegovem najznamenitejšem delu z istim naslovom. Kronološko in vsebinsko je umeščen v okvir (precej raznorodnega) ruskega kulturnega toka, imenovanega "duhovno-religiozni preporod" (od 70. let 19. stol. do 20./30. let 20. stol.). Za nadaljnje branje glej (med velikim izborom gradiva): O. Волкогонова, Н.Бердяев. Интеллектуальная биография [O. Volkogonova, N. Berdjajev. Intelektualna biografija] (Москва, 2001).
2. Vsi prevodi Puškinovih besed so prozni in ne verzni.
3. Vodilni ruski literarni kritiki in publicisti sredine 19. stoletja. Sodijo med ključne oblikovalce literarnega realizma in spadajo v skupino revolucionarno navdahnjenih intelektualcev, ki so nastopali proti imperialnemu režimu. V literarni zgodovini se jim pogosto pripisuje vloga začetnikov ruske socialistične misli (za nadaljnje branje glej: D. Tschizhevskij, *Russische Literaturgeschichte des 19. Jahrhunderts II (Der Realismus)* (München, 1967)).